

Taloustieteiden haasteita: Richard H. Thaleriin liittyviä mietteitä ja muistikuvia

Uolevi Lehtinen

Professori Topi Miettinen julkaisi *Kansantaloudellisen aikakauskirjan* numerossa 4/2017 artikkelin vuoden 2017 talousnobelistista Richard H. Thalerista (Miettinen 2017). Artikkelin otsikko “Richard Thaler – käyttäytymistaloustieteen uranuurtaja” tiivistää artikkelin sisällön. Käyttäytymistaloustiedettä voidaan nykyisellään pitää kansantaloustieteen nuorimpana alalajina tai koulukuntana.¹

---

¹ Käytän tässä artikkelissa termiä *kansantaloustiede*, vaikka monet suomalaiset kansantaloustieteilijät mieluusti käyttävät termiä *taloustiede*. Tässä esityksessä on kaikesti selvyydenkin vuoksi syytä erottaa *kansantaloustiede* eri liiketaloustieteistä. Toisaalta lienee syytä välttää ylikattavaa termiä *taloustiede* silloin, kun ei tarkoiteta sekä *kansantaloustiedettä* että *liiketaloustieteitä*, jolloin lienee syytä käyttää monikkomuotoa *taloustieteet*. Käytän tässä mieluummin neutraalia termiä *alalaji* kuin termiä *koulukunta*, joka on hieman värjätynyt vähemmistönä olevan oppositioajattelun suuntaan.

Thalerin vaikutus epäjohdonmukaisen, mutta ennustettavan taloudellisen päätöksen tutkimuksessa on ollut suuri, monipuolinen ja usein psykologista tutkimusta hyödynnettävä. Thaler onkin ollut käyttäytymistaloustieteen viimeaikaisen kehityksen keskeinen hahmo, vaikkakaan ei aivan ensimmäisiä tutkijoita tällä tutkimusalueella. Thaler (2017, 1) itse kuvaa omaa kontribuutiotaan taloustieteelle sarkastisesti: “*I discovered the presence of human life in a place where economists thought it did not exist: the economy.*”

VTT Juhana Vartiainen (2016, 18) on kuvannut kiitettävän rehellisesti ja samalla varsin paljastavasti kansantaloustieteen tieteenharjoittamista: “Hyvä taloustieteellinen tieteenharjoitus on kuitenkin pitkälle sitä, että testataan ja kyseenalaistetaan joitakin uusklassisen talusteorian perusolettamuksia. Silloinkin on siis kyse uusklassisen taloustieteen virittämistä kysymyksenasetteluista ... koetetaan korjailla

Emeritusprofessori, KTT Uolevi Lehtinen (uolevi.lehtinen@uta.fi) on toiminut muun muassa yrityksen taloustieteen ja markkinoinnin professorina sekä dekaanina ja rehtorina Tampereen yliopistossa. Hän on ollut myös kauppatieteellisen alan jatkokoulutusohjelman perustaja ja johtaja sekä Kauppatieteellisen yhdistyksen puheenjohtaja. Tämän artikkelin syntymistä ovat eri tavoin auttaneet useat henkilöt, joita kaikkia kirjoittaja muistaa kiitollisena. Heistä tutkimusprofessori Kari Mannermaalla on ollut selvästi suurin vaikutus varsinkin artikkelin kehittäelyvaiheissa. Tärkeitä kommentteja kirjoittaja on saanut myös muilta aihepiiriin tuntijoilta, joista mainittakoon erityisesti psykologian tohtorit Antti ja Irma Karila sekä professorit Matti Keloharju ja Pekka Pihlanto.

oletuksia niin, että tulkittavaa ilmiötä voidaan ymmärtää”.

Myöskään kansantaloustieteilijöiden vetämä talouspoliittinen keskustelu ei ole näyttänyt tuottavan ratkaisevan merkittäviä näkemyksiä ja johtopäätöksiä esimerkiksi taantumien ennakoinnin, ennaltaehkäisyyn, hoidon tai jälkitoimenpiteiden kannalta. Pikemminkin esimerkiksi äskettäinen maailmantalouden kriisikausi on nostanut esiin kansantaloustieteen ongelmia, puutteita ja haasteita. Muun muassa kriisikauden alun ja lopun käänne pisteiden ennustaminen on onnistunut heikosti.

Esimerkiksi kansantaloustieteilijöiden lukuisista harharetkistä soveltunee laaja keskustelu “uudesta taloudesta”. Vuosituhannen vaihteeseen tultaessa monet kansantaloustieteilijät alkoivat tunnetusti puhua niin ulkomailla kuin Suomessakin sellaisesta “uudesta taloudesta”, jossa ICT-sektorilla tapahtuva kehitys ja sen seurannaisilmiöt takaavat jatkuvan kasvun ja suhdanne- ym. taloudellisten vaihtelujen vähäisyyden. Tämän kaltaiset kannanotot eivät tosin olleet edes uusia, koska Yalen huippuyliopiston professori Irving Fisher totesi jo syksyllä 1929 suuren pörssiromahduksen alla, että osakekurssit ovat pysyvästi korkealla tasolla (NYT 1929). Vielä vuonna 2003 talousnobelisti Robert Lucas arvioi, että taantumien torjunnan ongelmat on ratkaistu (Lucas 2003).

Olin jo vuonna 2000 kirjoittanut *Kauppalehteen* artikkelin “Mikä ihmeen uusi talous?” (Lehtinen 2000). Siinä ihmettelin suuresti “uuden talouden” suhdanne- ja kausivaihteluja koskevia olettamuksia. Nykyään ei kukaan näytä puhuvan “uudesta taloudesta”. Viime vuosien talouskehityksen valossa tämä ei olekaan minkäänlainen ihme. Mikäpä olisikaan kauempana nykytalouden todellisuudesta kuin “uuden talouden” vuosien mahtipontinen

luonnehdinta “suuren vakauden ajasta” (*great moderation*)?

Eivätköhän edellä kuvatut kansantaloustieteen kehityspiirteet ja haasteet oikeuta kysymään, olisiko aika kypsä avoimeen keskusteluun kansantaloustieteen luonteesta ja haasteista? Tässä artikkelissa pyrin jatkamaan Miettisen aloittamaa tärkeää keskustelua kansantaloustieteen lähtökohdista ja muutoshasteista varsin omakohtaisin mieltein. Yritän noudattaa Thalerin (2015, 376) kehoitusta: “*Näe todellisuus sellaisena kuin se on, ei sellaisena kuin muut toivovat sen olevan.*”. Näkökulmani poikkeaa kuitenkin Miettisen näkökulmasta. Kun Miettinen keskittyy “itse asiaan” eli Thalerin tutkimustuloksiin, minä puhun paljon “asian vierestä” eli esimerkiksi tavasta, jolla Thalerin ja tiedeyhteisön vuoropuhelua on käyty. Vaikka paneudun tässä artikkelissa ensisijaisesti kansantaloustieteen haasteisiin, haasteet ja niiden ratkaisuehdotukset koskevat ainakin analogisesti liiketaloustieteitä myös silloin, kun tätä ei selvästi korosteta.

Artikkelin taustalla vaikuttavat omat lähtökohtani markkinatalouden ja markkinoinnin ilmiöitä jo vuosikymmeniä seuranneena ja tutkineena liiketaloustieteilijänä sekä monitieteisyyden puolestapuhujana. Markkinat ja markkinatalous ovat niin kansantaloustieteilijöiden kuin minunkin yhteisiä mielenkiinnon kohteita. Olen elänyt vahvasti mukana 1970-luvun lopussa käynnistyneessä markkinoinnin tutkimuksen paradigmanmuutoksessa. Sen myötä olen itsekin kokenut muodonmuutoksen markkinoinnin perinteisen kilpailukeinoparadigman julistajasta uuden verkosto- ja suhdeparadigman lipun kantajaksi (esim. Lehtinen, Hankimaa ja Mittilä 1994, Lehtinen 1997) ja lopulta paradigmojen yhdistämisen hahmottelijaksi (esim. Lehtinen 2011 ja 2016). Tältä osin olen

kaiketi paitsi paradigmamurroksen myös siihen liittyvän, näkökulmia avartavan moniteisteisyyden kokemusasiantuntija.

1. Käyttäytymistaloustieteen merkitys kansantaloustieteessä

“Marginalistisen kumouksen” jälkeinen raja-
hyötyajatteluun siirtyminen johti uusklassisen eli rationaalisen kansantaloustieteen synty-
miseen ja kehittymiseen vuoden 1871 jälkeen. Uusklassinen kansantaloustiede on jo kauan ollut kansantaloustieteen valtavirta, mutta se ei ole kansantaloustieteen ainoa alalaji. Esimerkiksi tunnettu kansantaloustieteilijä Ha-Joon Chang (2015, 113) erittelee yhdeksän kansantaloustieteen alalajia. Mutta hänen mukaansa mikään niistä “ei voi julistautua muita paremmaksi eikä varsinkaan nimittää itseään ainoaksi totuudeksi”.

Uusklassinen kansantaloustiede on kieltämättä looginen, tarkka ja monipuolinen. Sillä on myös hyvin strukturoitu oppijärjestelmä. Mutta sen perusolettamukset ovat totuudenvastaisia ainakin monien liiketaloustieteilijöiden ja psykologien mielestä sekä heidän useiden tutkimuksiensa perusteella. Myös Thaler toteaa tämän. Hänen mukaansa uusklassinen talusteoria korvaa yksinkertaistavissa malleissaan homo sapiens -ihmisen idealisoidulla olennolla, yksipuolisen rationaalisesti toimivalta ekonilla (homo economicus) (Thaler 2015). Teorian ja todellisuuden välille näin syntyvän ristiriidan merkitys on tieteen tavoitteen toteutumisen kannalta kriittinen, sillä tieteen tavoitteena on selittää todellisuutta mahdollisimman totuudenmukaisesti, kuten asian ilmaisee esimerkiksi tieteenfilosofi Panu Raatikainen (2004).

Kansantaloustieteen käyttäytymistaloustieteellisen, psykologisen eli behavioristisen alalajin tarkoituksena on tutkia ihmisten todellista käyttäytymistä. Se on nuorin, lähinnä Herbert Simonin 1950-luvulla perustamaksi katsottu alalaji (Simon 1955, 1957 ja 1959 sekä March ja Simon 1958). Simonin käsitteistä tärkein lienee rajoittunut rationaalisuus (*bounded rationality*). Rajoittunut rationaalisuus ohjaa ihmiset kehittämään kokemuspohjaisia sääntöjä ja vaihtoehtojen karsintaa. Tämä mahdollistaa keskittymisen lupaavimpiin vaihtoehtoihin ja päättämisen vähintään tyydyttävään lopputulokseen. Käyttäytymistaloustieteen merkittäviä kehittäjiä ovat Simonin ja Thalerin lisäksi olleet Daniel Kahneman ja Amos Tversky (esim. Tversky ja Kahneman 1974).

Kun verrataan uusklassista ja käyttäytymistaloustieteellistä alalajia keskenään, erot ovat suuret jo niiden lähtökohtaolettamuksissa. Uusklassinen kansantaloustiede on lähtenyt yksilöistä, jotka ovat rationaalisia, itsekkäitä ja pystyvät käsittelemään riskejä. Käyttäytymistaloustieteessä tarkastellaan yksilöiden lisäksi organisaatioita ja instituutioita sekä uskotaan vain rajoitettuun rationaalisuuteen ja monimutkaiseen ja epävarmaan maailmaan. Vaikka tällä hetkelläkin kansantaloustieteilijöillä on monenlaisia toisistaan poikkeavia ihmiskäsityksiä, kyseessä on siis melkoinen uskottavuus- ja totuudellisuusero. Jo sen vuoksi käyttäytymistaloustieteen merkityksen kansantaloustieteessä voi odottaa olevan kasvusuuntainen.

Thaler on ollut tekemässä kokeellisia ja muitakin empiirisiä tutkimuksia, jotka ovat saaneet seuraajia ja vaikuttaneet myöhempään empiiriseen tutkimukseen. Hänen tutkimuksensa ovat vaikuttaneet myös taloudellisen päätöksenteon mallintamiseen. Hän on esimerkiksi osoittanut, että tietyissä päätöstilanteissa

rationaalisen mallin ennuste on säännöllisesti harhainen ja ennustetta voidaan parantaa ottamalla malliin psykologisia muuttujia (Thaler 1980). Thaler on lisäksi toiminut käyttäytymistaloustieteen soveltajana (Thaler 2008, Miettinen 2017).

Seuraavassa on eräitä esimerkkejä Thalerin (2015) näkemyksiin pohjautuvasta näkökulman vaihtamista tai tarkistamista edellyttävistä väärinymmärrysasioista:

- 1) se mikä ennen oli väärin, onkin nyt oikein;
- 2) mikä ennen oli epäoleellista, onkin nyt oleellista;
- 3) ennen oli oikein nähdä maailma sellaisena kuin toivoi sen olevan, nyt se tulee nähdä sellaisena kuin se on todellisuudessa;
- 4) ennen oli oikein lähteä liikkeelle teoriasta, nyt sen sijaan faktoista, todellisuudesta.

Tämä Thalerin näkemyksiin pohjautuva lista viittaa siihen, että jo antiikin filosofi Epiktetoksen suosittelemalla näkökulman vaihtamisen taidolla olisi käyttöä tänäkin päivänä. Thaler ei kirjassaan juuri viittaa kansantaloustieteilijöiden erinomaisiin suorituksiin näkökulman vaihtamisen taidossa. Takertumisesta entiseen näkökulmaan löytyi paljonkin näyttöä (Thaler 1980, 2008 ja 2015).

Miettinen (2017) käsittelee artikkelissaan osaavasti Thalerin kontribuutioita ja sovellutuksia, joten ei liene syytä toistaa hänen sanoமாnsa vaan pyrkiä löytämään uusia näkökulmia. Miettinen ei ole artikkelissaan juurikaan käsitellyt Thalerin teosta *Misbehaving. The Making of Behavioral Economics*, vaikka hän siihen on viittannut. Kirja ilmestyi Kimmo Pieti-

läisen kääntämänä tuoreeltaan myös suomeksi nimellä *Väärin käyttäytyminen. Käyttäytymistaloustieteen synty* (Thaler 2015), Kirja on “tieteen partisaanin” kertomus, joka antaa melkoisen syvällisen ja realistisen kokonaiskuvan käyttäytymistaloustieteestä ja sen “sotahistoriasta”. Kun Miettisen artikkelissaan käsittelemät tutkimusraportit ovat eräänlaisia tiedemaailman siistittyjä juhlapuheita, Thalerin kirja kertoo puolestaan arjen tapahtumista näiden juhlapuheiden takana. Ilman näitä arkisia kerroksia nykyisenkaltaista käyttäytymistaloustiedettä ei taitaisi edes olla. Kirja kertoo, millaisten turhauttavien mutkien kautta tieteen ylevä tavoite on alkanut lähestyä, kun tieteen tekijäksi ja kohdeilmioiksi on astunut ihminen, homo sapiens kaikessa inhimillisyydessään.

“Väärin käyttäytyminen” on Thalerin harkittu sananvalinta, joka korostaa hänen työnsä ymmärtämiselle oleellisen tärkeää lähtökohtaa. Tämä jää Miettisen artikkelissa vähälle huomiolle. Thalerin sanoman syvällisen ymmärtämisen kannalta hänen kirjansa sivuuttaminen on kuitenkin ongelmallista. Jos ja kun asiat kääntyvät päällelleen, väärä muuttuu oikeaksi ja oikea vääräksi. Silloin Miettisen (2017, 547) arvio Thalerin panoksesta, jonka mukaan panoksen “nähdään tarjoavan tärkeitä täydentäviä metodeja talousteorian työkalupakkiin”, ei taida olla aivan riittävä kuvaus sille, mitä on tapahtunut. Thalerhan ei nöyristele tieteen vaikiintuneen sisällönkään edessä. Tuskinpa uusklassisen taloustieteen teoreettisia ja empiirisiä ongelmia olisi siinä määrin paljastunutkaan, jos ei olisi ollut Thaleria ja Thalerin kaltaisia tieteen “roskisdykkareita”.

Thaler kuuluu myös toisinajattelijoihin, jotka valtavirran näkökulmasta katsoen edustavat ja edustivat vääräoppista ajattelua. Toisinajat-

telijat kattavat käyttäytymistaloustieteilijöitä laajemman ja vaihtuvan joukon uusklassisen kansantaloustieteen kriitikkoja – aina Thorstein Veblenistä ja John Maynard Keynesistä lähtien.

Thalerkin on omassa tutkimustyössään joutunut osaksi sopeutumaan valtaapitävän alalajin teorian ja metodien ”pakkopaitaan”, jotta saisi viestinsä perille alalajin sisäpiiriläisille. Thaler on kuitenkin pitänyt lähtökohtana itse kohdeilmiötä. Mielestäni² niin sanottu ilmiökeskeisyys on lähtökohta, jonka perusteella teoriaa tulee kehittää. Metodista pakkopaitaa Thaler ei toivo. Hänen mukaansa maailmasta voi ymmärtää paljonkin ilman optimointimalleja (Thaler 2015). Mielestäni ilmiökeskeinen teoria ja hankittavissa oleva empiirinen aineisto määrittävät sen, mikä metodiikka on sopivin kyseisessä tutkimustilanteessa.

Tiedemaailmassa vallitsevan rajun kilpailun vuoksi pelkkä uuden idean tai kontribuution esiin nostaminen ei riitä. Kontribuutiota on myös markkinoitava tehokkaasti kansainvälisen tiedeyhteisön tietoisuuteen. Thalerin (2015) mukaan hänelle itselleen oli tärkeää, että hän pystyi myös vastaamaan vakuuttavasti suoraan nöyryyttämiseen, jollaista hän koki miltei aina, kun hän puhui tutkimustyöstään.

Määrätieteisyys ja sisukkuus ovatkin tieteenharjoituksessa ja erityisesti kontribuutioiden julkistamisessa yhtä välttämättömiä osa-alueita kuin kekseliäisyys ja luovuus (akateemisista valtapeleistä ks. myös Krugman 2012). Kovaksi mainostetusta suomalaisesta

sisustamme huolimatta me suomalaiset taloustieteilijät emme taida olla menestyneet tutkimustulostemme kansainvälisessä julkistamisessa kovinkaan hyvin, varsinkaan aikaisemmin. Tutkijan urani alkuaikoina tutkimustulosten kansainvälistä julkistamista ei edes läheskään riittävästi arvostettu. Mielestäni suomalaisten taloustieteilijöiden kuten muidenkin alojen tieteenharjoittajien olisi paikallaan uskoa edellä sanottu ja toimia tarmokkaasti tieteensä tulosten markkinointityössä.

Käyttäytymistaloustieteellisellä alalajilla on paljon luontaisia yhteyksiä muihin kansantaloustieteen alalajeihin. Mielestäni pitäisi etsiä entistä aktiivisemmin käyttäytymistaloustieteen ja laajemmin myös käyttäytymistieteiden yhteyttä kaikkiin muihin kansantaloustieteen ja myös liiketaloustieteiden alalajeihin. Onhan taloudellinen käyttäytyminen eri muodoissaan viime kädessä inhimillistä käyttäytymistä, ainakin valtaosin ja toistaiseksi.

Mielestäni tarvittaisiin joka tapauksessa paljon lisää todisteisiin perustuvaa käyttäytymistaloustiedettä, sekä teoreettisena että empiirisenä. Tätä tietä käyttäytymistaloustieteen ja käyttäytymistieteen merkitys kaikissa taloustieteissä voi kasvaa ja monipuolistua suuresti. Myönteisinä jo toteutettuina esimerkkeinä mainittakoon prospektiteoria ja Thalerin monet kokeelliset tutkimukset.

2. Suomalaisen tutkijoiden kontribuutiomahdollisuudet ennen ja nyt

Myös suomalaisilla tutkijoilla on ollut h-hetkenä kansantaloustieteen kritiikissä ja kehittämisessä. Luonnollisesti kansantaloustieteilijät, etunenässä nobelisti Bengt Holmström ovat olleet asiassa

² Olen käyttänyt ”mielestäni”-sanaa merkinä siitä, että asianomaisessa lauseessa, virkkeessä tai tekstikohdassa on mielestäni kerrottu jotain erityisen tärkeää tai huomionarvoista. Paboittelen, että tämä käytäntö saattaa joskus johtaa tautologiaan.

aktiivisia (Hart ja Holmström 2010). Holmström onkin äskettäin ilmestyneessä haastattelussa (Helsingin Sanomat 15.7.2018) todennut Thalerin tapaan, että taloustiede on täynnä tilanteita, joissa asiat ovat juuri päinvastoin kuin mitä ne näyttävät.

Suomalaistutkijoista ovat kritiikkiä ja kehittelyajatuksia esittäneet kuitenkin usein myös kansantaloustieteen ulkopuoliset tutkijat. Varhaisimpiin heistä kuuluivat liiketaloustieteilijät Pekka Pihlanto, Kari Mannermaa ja tämän artikkelin kirjoittaja. Esitän heidän ajattelustaan lyhyehköt kommentit, koska tätä ajattelua tunnettaneen melko vähän.

Taisin olla “early bird” vuoden 1968 artikkelillani päätöksenteosta, jonka kirjoitin kansantaloustieteen väitöskirja-aihetta etsivänä maisterina *Liiketaloudelliseen Aikakauskirjaan* (Lehtinen 1968). Artikkelini lähtökohtana oli seuraava behavioristinen näkemys: inhimillinen kyky monimutkaisten ongelmien ratkaisemisessa on niin vähäinen ja ongelmat sekä niihin liittyvä tietojen tarve ovat niin mittavia, ettei voida olettaa ratkaisujen täyttävän likimääräisestikään rationaalisuuden vaatimuksia. Noteerasin artikkelissani korkealle käyttäytymistaloustieteen edelläkävijän Herbert Simonin mallin rajoitetusta rationaalisuudesta, joka oli keskeinen peruste Simonille vuonna 1978 myönnetylle Nobelin taloustieteen palkinnolle. Mutta samalla kritisoin mallia ja esitin siihen parannusehdotuksia. Avaukseni jäi vähälle huomiolle Suomessakin ja siirryin pettyneenä kehittämään ja testaamaan markkinoinnin väitöskirjassani monitieteistä merkinvalintamalliani, mikä sekin muokkautui melkoisen käyttäytymistaloustieteelliseksi (Lehtinen 1974 ja 1975). Myöhemmin siirryin kehittämään esimerkiksi vanhan markkinoinnin kilpailukeinoparadigman sekä uudemman suhde- ja verkos-

toparadigman yhdistämistä, millä pyrin markkinoinnin näkökulman monitieteiseen avartamiseen (Lehtinen 2009, 2011 ja 2016 sekä Kantola 2016).

Laskentatoimen professori Pekka Pihlanto tutki yrityksen päätöksentekijän käyttäytymistä käyttäen aluksi hyväkseen sidosryhmäteoriaa, vallan käsitettä ja erilaisia persoonallisuustypologioita (Pihlanto 1980, 1986, 1987 ja 1989b). Jos tuolloin laskentatoimessa ja yleensäkin liiketaloustieteessä määriteltiin taloudellinen toimija, tämä oli lähinnä yksilulotteinen voitontavoittelija ja homo economicus, kuten kansantaloustieteessäkin. Pihlanto kuitenkin tähdensi, että ihminen ei pysty todellisuudessa olemaan halutesaankaan täysin järkipäinen, vaan tunteilla, intuitiolla ja uskomuksilla on aina oma vaikutuksensa päätöksiin. Hän nojautui päätöksentekijää koskevassa mallissaan filosofi ja psykologi Lauri Rauhalan (1990) kehittämään holistiseen ihmiskäsitykseen, jonka mukaan ihmisellä on kolme toisiinsa kietoutuvaa olemuspuolta: kehollisuus, tajunnallisuus ja tilannesidonnaisuus. Pihlanto käytti lähestymistavastaan sen ihmis-korostuneisuuden vuoksi nimitystä humanistinen laskentatoimi (Pihlanto 1994). Hän sovelsi holistista ihmiskäsitystä paitsi laskentatoimessa myös johtamisessa ja tietojärjestelmätieteessä (Pihlanto 1989a, Carr ja Pihlanto 1998). Hän suositteli sitä käytettäväksi myös muilla tieteenaloilla, joilla tutkitaan ihmisen käyttäytymistä. Hänen mukaansa tutkimustuloksista saadaan entistä realistisempia ja samalla hyödyllisempiä, jos tällaisessa tutkimuksessa nojaudutaan todennukaisuuteen, ihmisen olemuksen kaikki puolet huomioon ottavaan näkemykseen toimijasta.

Tutkimusprofessori Mannermaa tutki 1980–1990-luvuilla yritysten pitkäkestoisia yhteistyösuhteita, joiden avulla oli jo pitkään ta-

voiteltu kilpailukyvyyn kehittämistä. Alkuvaiheessa kvantitatiivisen metodiikan dominoiva rooli tieteellisessä tutkimuksessa asetti rajaavat ehdot Helsingin kauppakorkeakoulussa myös markkinoinnin väitöskirjatutkimuksille. Mannermaan lähtökohta oli kuitenkin ilmiölähtöinen, ei metodilähtöinen. Kun tiedemaailman silloiset ehdot ja Mannermaan käytännön työssään empiriantasolla tunnistama ilmiö eivät kohdanneet, hän luopui väliaikaisesti tutkimushankkeestaan. 1980-luvulla metodinen pakkopaita alkoi vähitellen purkautua. Mannermaan väitöstutkimuksessa (1989, ks. myös 2004) kohdeilmioistä paljastuikin oleellisia piirteitä, jotka olisivat jääneet aikaisempien rajoitteiden vuoksi havaintokentän ulkopuolelle. Mannermaan tutkimusprosessi oli sukua Thalerin havainnolle, jonka mukaan tutkimusprosessin alkuvaiheessa tehdään virheellisiä jakoja oleellisiin ja epäoleellisiin tekijöihin harhaisen todellisuusnäemyksen seurauksena.

Suomalaisten tutkijoiden kiinnostus ja kriittikki homo economicus -ajattelua ja yleisemminkin valtavirran kansantaloustiedettä kohtaan oli 1960–1990-luvuilla varsin laajaa, joskaan ei aina julkista. Erityisesti liiketaloustieteilijöiden kiinnostus kumpusi käytännön pohjalta. Liiketaloustieteellisen ajattelun suhdetta markkinoihin voitaisiinkin kuvata hyvin läheiseksi. Yritystasolla “veitsi kurkulla” -tapahtumia sattuu melko usein ja markkinatapahtumat ovat useimmiten jokapäiväisiä. Näin ollen tilaisuuksia uuden oivaltamiseen ja oppimiseen käytännön työssä on runsaasti. Vastavanlaisia tilaisuuksia ei ole samassa määrin ainakaan kaikkien kansantaloustieteilijöiden työelämässä.

Thalerin Nobel-banquetissa pitämän puheen seuraavat sanat ovat hyvin lähellä ainakin mainittujen vuosikymmenten suomalaisten liike-

taloustieteilijöiden pohdintoja (Thaler 2017): *“Customers are human and so are employees. Indeed, even CEOs are usually human. How could economists have missed this?”* Thalerin ajattelun linjoilla liikkuneista pohdinnoistaan huolimatta suomalaistutkijoiden motivaatio, rohkeus ja/tai osaaminen ei useinkaan näyttänyt riittävän kansainvälisiin avauksiin. Myöhemmin on kuitenkin edistytty myös kansainvälisesti, vaikkakin edistys on syntynyt turhan karvaiden oppimiskokemusten ja aiheettomien tiedekilpailuissa myöhästymisten kautta. Aiempien julkaisujensa pohjalta ja niiden jatkoksi esimerkiksi Pihlanto (2003a, 2005a, 2005b, 2005c ja 2009) ja Lehtinen (1996, 1997, 1998, 2009, 2011, 2013, 2016, Lehtinen, Hankimaa ja Mittilä 1994 sekä Lehtinen ja Jääskeläinen 2000) ovat osallistuneet melkoisen vilkkaasti kansainväliseen keskusteluun.

Liiketaloustieteilijöiden tuoreimmista suorituksista mainitsen tässä vain rahoituksen professori Matti Keloharjun ja hänen tutkijatovereidensa kansainvälisesti merkittävät saavutukset sijoituskäyttäytymisen tutkimuksessa. Heidän tutkimuksensa ovat kontribuutiivisia siinäkin mielessä, että he ovat päässeet yhdistämään suomalaisen osakkeenomistajarekisteri Euroclearin tiedot muihin rekisteritietoihin. Tällä tapaa suomalainen data on antanut aitoa kilpailuetua tutkimuksessa. Tämä on avannut mahdollisuuksia löytää sijoituskäyttäytymisen sellaisia piirteitä, joita ei ole aiemmin lainkaan tutkittu (Grinblatt ja Keloharju 2000, 2001a, 2001b, 2004 ja 2009, Grinblatt ym. 2012, Keloharju ym. 2012b). Tutkimusryhmän viimeaikaiset tutkimukset (Grinblatt ym. 2011, Grinblatt M. ym. 2016) ovat keskittyneet analysoimaan älykkyyden merkitystä sijoittamisessa. Älykkäät henkilöt sijoittavat taustatekijät huomioon ottaen vähemmän älykkäitä henkilöitä todennäköisemmin

osakkeisiin ja välttyvät todennäköisemmin tyypillisiltä sijoitusvirheilä.

Varsinaisella jälkiviisastelulla on merkitystä vain, jos se auttaa kehittämään suhdettamme tulevaisuuteen, tässä tapauksessa niin kansantaloustieteen kuin liiketaloustieteidenkin kehittämiseen. Siltä osin voidaan todeta, että edes kaikkia edellä viitattuja kritiikkejä, tuloksia ja niiden yhteydessä paljastuneita kontribuutiomahdollisuuksia ei ole vielä kukaan hyödynnetty. Mielestäni voidaan perustellusti olettaa, että Thalerin tapaan olisi ollut – ja olisi vastaisuudessakin – syytä heittäytyä rohkeammin monitieteisiin, mielellään kansainvälisiin tutkimusasetelmiin ja projekteihin, joissa ohjenuorana olisi kuvata ja selittää todellisuutta mahdollisimman todenmukaisesti lähtien itse ilmiöstä ja betonoimatta teoriaa ja metodologiaa etukäteen.

3. Kohti monitieteistä tulevaisuutta

Monitieteisen ajattelun tunnistaminen, tunnistaminen ja osaava käyttö taitaisivat olla niin kansantaloustieteen kuin liiketaloustieteidenkin kehittämisen ja kehittymisen keskeisiä avainalueita. Mielestäni ne ovat aivan merkittävimpiin kuuluvia kehittämisen alueita. Toki hyvään alkuun on monitieteisessä yhteistyössä päästykin jo useiden taloustieteiden ja niiden alalajien osalta.

Aivotutkija Riitta Harin ja hänen tutkijajovereidensa *Ihmisen mieli* -raportissa todetaan, ettei heidän tutkimansa ilmiö eli ihmisen mieli ole vain yhden tieteenalan hallittavissa vaan on yhdistettävä lukuisia tieteenaloja (Hari ym. 2015). Hari toteaa myös, että ihmismielen tutkimus ei toki ole ainoa niin monimutkainen ongelmavyöhyke, ettei sitä yksi ammattikunta

pysty avuttu ratkaisemaan. Muiksi esimerkeiksi sopivat ilmastonmuutos tai globaalin talouden ongelmat. Rajoja ylittävä hybridiasiantuntemus onkin nykymaailmassa entistä tärkeämpää. Näihin kannanottoihin liittyy vahvasti jo aikaisemmin esiin nostamani Thalerin (2017, 1) toteamus: *“I discovered the presence of human life in a place where economists thought it did not exist: the economy.”*

Professori Anu Kantola (2016) on esittänyt tieteenkehityksestä seuraavaa: *“Jotta tiede pysyisi yllätysten ja muutosten perässä, tieteen on oltava vapaata ja kevyesti liikkuvaa ... Useimpien tieteenalojen historia on kapeutumisen historiaa: normaali tiede on lokeroitunut kapeutuviksi tutkimusalueiksi. Tarvitaan postnormaalialia tiedettä, joka rikkoo näitä lokeroita ja siiloja ja yhdistää asioita tuoreesti ja uudella tavalla.”* Taloustieteilijä Kate Raworth (2018) esitti taloustieteen tavoitteeksi luoda taloustieteellinen ajatusmaailma, joka ei ole koskaan valmis vaan jatkuvasti kehittyvä. Jos hän tarkoitti kansantaloustiedettä, korvaisin mielelläni ilmaisun “taloustieteen ajatusmaailma” ilmaisulla “taloustieteiden ajatusmaailma”.

On tieteenaloja ja -sektoreita, joissa tutkimuskohteena oleva ilmiö ei ole koskaan ollutkaan yhden tieteenalan hallittavissa sekä sellaisia aloja, joissa ilmiön luonne on ajan kuluessa muuttunut siinä määrin, että vakiintuneet teoriat ja muut tiedeinstrumentit ovat menettäneet toimivuuttaan. Kansantaloustieteessä ja liiketaloustieteissä on osia, joihin nämä väitteet sopivat, joskus jopa molemmat yhtä aikaa.

Monitieteisyydestä on kirjoitettu paljon. Joissakin omista teksteistäni olen esittänyt varsin konkreettisia ehdotuksia monitieteisyyden lisäämiseksi yliopistollisessa tutkimuksessa, koulutuksessa ja vaikuttamisessa (Lehtinen

2016, Lehtinen ja Wallenius 2016). Ne soveltuvat mielestäni hyvin myös taloustieteiden kehittämiseen monitieteisen tutkimuksen avulla.

Käyttäytymistaloustieteen synty, sen nykyinen ja odotettavissa oleva menestys sekä kansantaloustieteen mutta myös liiketaloustieteiden ja käyttäytymistieteiden luonnollinen kasvupotentiaali johtavat mielestäni monitieteisyyden vääjäämättömään kasvukehitykseen kaikissa taloustieteissä. Näiden tieteiden uusien osien ja reuna-alueiden synty ja kasvu lisäänee myös monitieteisten näkökulmien merkitystä taloustieteissä.

Liiketaloustieteilijänä en malta olla korostamatta sitä, että kansantaloustieteen ja liiketaloustieteiden tutkimus-, opetus- ja vaikuttavuusyhteistyön olisi mielestäni mahdollista olla keskeinen osa taloustieteiden kannalta kaikkein luonnollisinta, *win-win* -pohjalle rakentuvaa yhteistyö- ja samalla monitieteisyystoimintaa. Koska tämän monitieteisen yhteistyön osapuolet tarvitsevat merkittävästi käyttäytymistieteitä, mielestäni tämän monitieteisen yhteistyön lisäksi osapuolikin olisi usein selviö.

Monitieteinen kiistely homo economicuksen asemasta näyttää jatkuvan. Siihen osallistuvat eri alojen taloustieteilijöiden lisäksi varsinkin psykologit, neurotieteilijät, sosiaalipsykologit, sosiologit, antropologit ja ITC-tutkijatkin. Mäen ja Sappisen (2011, 321) mukaan ”sopua tuskin löydetään niin kauan kuin taloustiede ja ihminen yhteiskunnassa toisiaan muokaten kehittyvät”. Mielestäni on hämmäntävää ja erityisesti kansantaloustieteen kannalta varsin ongelmallista, jos monessa suhteessa kyseenalaistettu econ-malli vaikuttaisi tutkimuksessa hyvin kaas tulevaisuuteen. Tämä on todella merkittävä pelkoskenaario.

Jos tarkastellaan käyttäytymistieteiden mahdollisia kontribuutioalueita hieman yksi-

tyiskohtaisemmin, käyttäytymistieteistä voitaisiin tulevaisuudessa hyödyntää muitakin alueita kuin kognitiivista psykologiaa ja neuropsykologiaa, sosiaalipsykologiaa päätösmaalleja ja kokeellista tutkimusta, joita on jo hyödynnetty menestyksekkäästi kansantaloustieteen ja eri liiketaloustieteiden kehittämisessä. Esimerkiksi arvoihin, asenteisiin, tarpeisiin, emootioihin, normeihin, ryhmäkäyttäytymiseen ja komplementaariseen artikulaatioon perustuvalla tutkimuksella olisi runsaasti uudentyypisiä kontribuutiomahdollisuuksia kaikissa taloustieteissä. Tekoälyyn (etenkin algoritmeihin ja koneoppimiseen) pohjautuvat mallit voisivat parantaa taloudellisten ennusteiden laatua.

Thalerin työ ja varsinkaan käyttäytymistaloustieteen kokonaishanke ihmisen tuomisessa taloustieteiden ytimeen ei ole suinkaan päättynyt. Se järjestyttää todennäköisesti taloustieteiden perusteita myös tulevaisuudessa, jos tarkoitus on todella nähdä taloudellinen maailma sellaisena kuin se on. Mielestäni taloustieteiden tutkimuskohteeksi on hyväksyttävä taloudellinen todellisuus. Vasta tämä mahdollistaa Thalerin asettaman haasteen toteutumisen.

Minkälainen on käyttäytymistaloustieteen tuleva rooli monitieteisessä yhteistyössä? Pitkän tähtäimen ennusteeni on, että käyttäytymistaloustiede ei jää miksikään erillisalueeksi kansantaloustieteessä tai liiketaloustieteissäkään. Mutta käyttäytymistieteelliset kontribuutiot tulevat jatkuvasti yleistymään kaikkien taloustieteiden useimmilla alueilla. Ne muotoutuvat vähitellen taloustieteiden elimellisiksi osiksi. Tähän viittasi kaiketi Pareton ennakointi jo vuonna 1906: *”Poliittisen taloustieteen ja ylipäätään jokaisen sosiaalitieteen perusta on selvästi psykologia. Jonakin päivänä ehkä osaamme johtaa sosiaalitieteiden lait psykologian perusteista.”* □

Kirjallisuus

- Carr, A. ja Pihlanto, P. (1998), "From Homo Mechanicus to the Holistic Individual: A New Phoenix for the Field of Organisation Behaviour?", teoksessa Rahim, M., Golembiewski, R. ja Lundberg, C. (toim.), *Current Topics in Management*, Vol. 3, JaiPress: 69–91.
- Chang, H. (2015), *Taloustiede. Käyttäjän opas*, Into-Kustannus Oy.
- Grinblatt, M., Ikäheimo, S., Keloharju, M. ja Knupfer, S. (2016), "IQ and Mutual Fund Choice", *Management Science* 62: 924–944.
- Grinblatt, M. ja Keloharju, M. (2000), "The investment behavior and performance of various investor types: A study of Finland's unique data set", *Journal of Financial Economics* 55: 43–67.
- Grinblatt, M. ja Keloharju, M. (2001a), "How distance, language, and culture influence stock holdings and trades", *Journal of Finance* 56: 1053–1073.
- Grinblatt, M. ja Keloharju, M. (2001b), "What Makes Investors Trade?", *Journal of Finance* 56: 589–616.
- Grinblatt, M. ja Keloharju, M. (2004), "Tax-loss trading and wash sales", *Journal of Financial Economics* 71: 51–76.
- Grinblatt, M. ja Keloharju, M. (2009), "Sensation seeking, overconfidence, and trading activity", *Journal of Finance* 64: 549–578.
- Grinblatt, M., Keloharju, M. ja Linnainmaa, J. (2011), "IQ and stock market participation", *Journal of Finance* 66: 2121–2164.
- Grinblatt, M., Keloharju, M. ja Linnainmaa, J. (2012), "IQ, trading behavior, and performance", *Journal of Financial Economics* 104: 339–362.
- Hari, R., Järvinen, J., Lehtonen, J., Lonka, K., Peräkylä, A., Pyysiäinen, J., Salenius, S., Sams, M. ja Ylikoski, P. (2015), *Ihmisen mieli*, Gaudemus.
- Hart, O. ja Holmström, B. (2010), "A Theory of Firm Scope", *The Quarterly Journal of Economics* 125: 483–513.
- Kahneman, D. ja Tversky, A. (1979), "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", *Econometrica* 47: 263–292.
- Kantola, A. (2016), "Miten tehdä huipputiedettä?", *Tiede ja edistys* 41: 159–163.
- Keloharju, M., Knupfer, S. ja Linnainmaa, J. (2012), "Do investors buy what they know? Product market choices and investment decisions", *Review of Financial Studies* 25: 2921–2958.
- Krugman, P. (2012), *Lopettakaa tämä lama nyt*, Helsingin Sanomat.
- Lehtinen, U. (1968), "Yritys, sen tavoitteet ja päätöksenteko", *Liiketaloudellinen Aikakauskirja* II: 180–187.
- Lehtinen, U. (1974), "A Brand Choice Model: Theoretical Framework and Empirical Results", *European Research: Marketing, Opinion, Advertising*, ESOMAR: 23–44.
- Lehtinen, U. (1975), *Merkinvalintamalli: mallin muodostaminen sekä sen selityskyvyn ja sovellusmahdollisuuksien tarkastelu*, Acta Academiae oeconomicae Helsingiensis, Series A 15.
- Lehtinen, U. (1996), "Relationship Marketing Approaches in Changing Russian Markets", *Journal of East-West Business* 1(4): 35–49.
- Lehtinen, U. (1997), "Our Present State of Ignorance in Relationship Marketing", *Asia-Australia Marketing Journal* 1: 43–51.
- Lehtinen, U. (1998), "Comment on Nordic Perspectives on Relationship Marketing", *European Journal of Marketing* 31: 10–16.
- Lehtinen, U. (2000), "Mikä ihmeen uusi talous?", *Kauppalehti* 7.11.
- Lehtinen, U. (2009), "Parameter Marketing and Development Possibilities", teoksessa Veloutsou C. (toim.), *Marketing Management: From Theory to Implications*, Atiner: 5–18.

- Lehtinen, U. (2011), "Combining Mix and Relationship Marketing", *The Marketing Review*, Vol. 11, No 2: 117–136.
- Lehtinen, U. (2013), "Multiple Disciplinarity in Theory Building: Possibilities of Combining", 1st Annual International Interdisciplinary Conference, AIIC 2013: 21–29.
- Lehtinen, U. (2016), "Multiple Disciplinarity in Business Administration", *World Journal of Social Sciences* 6: 73–81.
- Lehtinen, U., Hankimaa, A. ja Mittilä, T. (1994), "On Measuring the Intensity of Relationship", teoksessa Sheth, J.N. ja Parvatiyar, A. (toim.), *Relationship marketing: theory, methods, and applications: 1994 Research Conference proceedings*, Center for Relationship Marketing, Roberto C. Goizueta Business School, Emory University: 159–162.
- Lehtinen, U. ja Jääskeläinen, L. (2000), "Trust in Business Relationships: The Case of Finnish Exports to Russia", *The Review of East European Studies* 3: 62–68.
- Lehtinen, U. ja Wallenius, J. (2016), "Monitieteisyys yliopistoissa – esimerkkinä Aalto-yliopiston strategia ja toiminta", *Tieteessä tapahtuu* 34(6): 30–32.
- Lucas, R. (2003), "Macroeconomic Priorities", *The American Economic Review* 93: 1–14.
- March, J. ja Simon, H. (1958), *Organizations*, Wiley.
- Mannermaa, K. (1989), *Toimintavapaus kaupan yhteistyöryhmissä. Tulkinta-avaimenkehittäminen K-kauppiain kokemusten perusteella*, Acta Universitatis Tamperensis, Series A 274.
- Mannermaa, K. (2004), "Yhteistoimintaverkkojen rooli markkinataloudessa", teoksessa Kuisma, J. (toim.), *Verkoston talous*, Pellervon näkökulma 5: 124–133.
- Miettinen, T. (2017), "Richard Thaler-käyttäytymistaloustieteen uranuurtaja", *Kansantaloudellinen Aikakauskirja* 113: 542–549.
- Mäki, U. ja Sappinen, J. (2011), "Homo economicus ja markinalismin perintö", teoksessa Heiskala, R. ja Virtanen, A. (toim.), *Talous ja yhteiskuntateoria, osa I*, Gaudeamus: 291–321.
- NYT (1929), "Fisher sees stocks permanently high", *New York Times* 16.10.1929: 8.
- Pareto, V. (1906 [2013]), *Manual of Political Economy: A Valiorum Translation and Critical Edition*, Oxford University Press.
- Pihlanto, P. (1980), "Decision-Making, Power and Information", teoksessa Carlson, C. (toim.), *Management Science in Finland 1980*, Stiftelsen för Åbo Akademi: 393–402.
- Pihlanto, P. (1987), "Power Paradigms and Accounting Research: A Complemented Subjectivist Notion of Power", European Institute for Advanced Studies in Management, Working Paper: 87–05.
- Pihlanto, P. (1989a), "Holistinen ihmiskäsitys ja johdon laskentatoimen tutkimuksen aktorinäkemys", *Liiketaloudellinen Aikakauskirja* 38(2): 117–141.
- Pihlanto, P. (1989b), *Actors, Decision Styles, and Organizational Situations: A Framework for Behavioural Accounting Research*. Publications of the Turku School of Economics, Series A-2.
- Pihlanto, P. (1994), *Humanistisen laskentatoimen hämmöttelua: Tiedeideaali ja ihmiskäsitys*, Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja, sarja A-4.
- Pihlanto, P. (2003a), "The Role of the Individual Actor in Different Accounting Research Perspectives. The Holistic Individual Image as a Tool for Analysis", *Scandinavian Journal of Management* 19: 153–172.
- Pihlanto, P. (2003b), "Humanistinen laskentatoimi. Ihmistä etsimässä", *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, Vol. 52, No. 4: 534–537.

- Pihlanto, P. (2005a), "Decision-making in the Theater of Consciousness: A Theater Metaphor for Conscious Experience and the Holistic Concept of Man in Understanding the User of Accounting Information", teoksessa Macintosh, N. ja Hopper, T., *Accounting, the Social and the Political. Classics, Contemporary & Beyond*, Elsevier: 207–216.
- Pihlanto, P. (2005b), "From Economic Man to the Holistic Individual. A Quest for a Realistic Notion of the Human Actor", teoksessa Tengblad, S., Solli, R. ja Czarniawska B, (toim.), *The Art of Science*, Liber & Copenhagen Business School Press: 87–110.
- Pihlanto, P. (2005c), "Decision-making in the Theater of Consciousness: A Theater Metaphor for Conscious Experience and the Holistic Concept of Man in Understanding the User of Accounting Information", teoksessa *Accounting, the Social and the Political. Classics, Contemporary & Beyond*, toim. Macintosh, N. ja Hopper, T., Elsevier: 47–62.
- Pihlanto, P. (2009), *Decision-Maker in Focus. The Holistic Individual in the Theater of Consciousness*, Lambert Academic Publishing.
- Raatikainen, P. (2004), *Ihmistieteet ja filosofia*, Gaudeamus.
- Rauhala, L. (1990), *Humanistinen psykologia*, Yliopistopaino.
- Raworth, K. (2018), *Donitsitaloustiede*, Into.
- Saarikoski, S. (2018), "Älä usko silmiäsi", *Helsingin Sanomat* 15.7.
- Simon, H. (1955), "A Behavioral Model of Rational Choice", *Quarterly Journal of Economics* 69: 99–118.
- Simon, H. (1957), *Models of Man, Social and Rational*, Wiley.
- Simon, H. (1959), "Theories of Decision-Making in Economics and Behavioral Sciences", *The American Economic Review* 49: 253–283.
- Thaler, R. (1980), "Towards a Positive Theory of Consumer Choice", *Journal of Economic Behavior and Organization* 1: 39–60.
- Thaler, R. (2015), *Väärin käyttäytyminen. Käyttäytymistaloustieteen synty*, Terra Cognita.
- Thaler, R. (2017), Nobel Banquet Speech. Nobel Foundation: 1–2.
- Thaler, R. ja Sunstein, C. (2008), *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*, Yale University Press.
- Vartiainen, J. (2016), "Uusklassinen taloustiede yhteiskuntatieteiden kentässä", teoksessa Heiskala R. ja Virtanen A. (toim.), *Talous ja yhteiskuntateoria Osa II*, Gaudeamus: 18–43.